

ПРАВООБҐРУНТУВАЛЬНІ ТА ПРАВОЗАПЕРЕЧНІ НОРМИ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ І СТРУКТУРА

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2023-7.09>

АНАТОЛІЙ ПАВЛЮК

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри теорії права та прав людини

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

a.pavliuk@chnu.edu.com

ORCID 0009 0006 8166 888X

Анотація. У статті в історико-критичному контексті йдеться про оригінальне структурування правообґрунтовальних та правозаперечних норм, тобто про структуру так званих основних правових норм (норм, які можуть обґрунтувати або заперечити позови про присудження).

Метою дослідження є оптимізація структури правообґрунтовальних і правозаперечних норм. Така мета конкретизується в двох завданнях: по-перше, в окресленні історії виникнення поділу матеріально-правових норм на правообґрунтовальні і правозаперечні норми, по-друге, в уточненні структури трьох типів основних норм, а також в її історико- і догматично-критичній інтерпретації.

Констатовано, що відоме імпліцитно ще римським юристам поняття основних норм було експліковане в другій половині XIX століття Б. Віндшайдом та знайшло своє втілення в німецькому Цивільному кодексі. Відсутність в українському ЦК чи іншому нормативному акті легального закріплення поняття основних норм не є перешкодою для використання цього поняття в українській правовій культурі. За основу взято таку елементарну структуру основної норми: $A \rightarrow Ch\ B$, де A означає умови застосування норми, B – зміст норми, тобто правовий наслідок як такий, Ch – характер правової норми, тобто характер відповідного суб'єктивного права. В такій структурі субелементами A є α , β , γ , причому α означає правообґрунтовальні умови, β – абсолютні правозаперечні умови, γ – відносні правозаперечні умови. Субелементами Ch є F , N , F_a , N_a , F_r , N_r , причому F означає фундацію суб'єктивного права, N – негацію такого права, індекс r – релятивний (відносний), індекс a – абсолютний. Логічні константи читаються: $\rightarrow$ – «якщо ..., то ...» (імплікація), $\wedge$ – «і» (кон'юнкція), $\neg$ – «не» (заперечення класичної логіки висловлювань). Основні правові норми запропоновано структурувати так: правообґрунтовальна норма може мати три структури: (1) $\alpha \rightarrow F\ B$; (2) $\alpha \wedge \neg \beta \wedge \neg \gamma \rightarrow F_a\ B$; (3) $\alpha \wedge \neg \beta \wedge \gamma \rightarrow F_r\ B$. Абсолютні правозаперечні норми будуть мати таку структуру: (4) $\alpha \wedge \beta \rightarrow N_a\ B$, а відносні таку: (5) $\alpha \wedge \neg \beta \wedge \gamma \rightarrow N_r\ B$.

Інтерпретація зазначених формул така: правообґрунтовальні норми: (1) якщо виконані правообґрунтовальні умови, то суб'єктивне право обґрунтоване; (2) якщо виконані правообґрунтовальні умови, а абсолютні і відносні правозаперечні умови не виконані, то суб'єктивне право обґрунтоване абсолютно; (3) якщо виконані правообґрунтовальні умови, абсолютні правозаперечні умови не виконані, проте виконані відносні правозаперечні умови, то суб'єктивне право обґрунтоване відносно. Абсолютні правозаперечні норми: (4) якщо виконані правообґрунтовальні умови, проте виконані й абсолютні правозаперечні умови, то суб'єктивне право заперечене абсолютно. Відносні правозаперечні норми: (5) якщо виконані правообґрунтовальні умови, абсолютні правозаперечні умови не виконані, проте виконані відносні правозаперечні умови, то суб'єктивне право заперечене відносно. Відзначено, що (3) і (5) – це різні інтерпретації однієї і тієї ж норми. Це означає, що відносне заперечення є водночас відносним обґрунтуванням норми.

Враховано, що відношення між різними формами фундації і негації аналогічне відношенням алетичних модальностей у системі S5 Кларенса Льюїса (необхідність, можливість), доповненій поняттям випадковості: відношення між F_a , N_a і F_r або N_r є контрарним, між F і N_a – контрадикторним тощо. Відзначено, що для структурування основних норм оптимальнішою є запропонована нами вище структура, яка будується на основі понять фундації і негації, а також релятивності (відносності) і абсолютності. Її перевагою є відносна простота порівняно з іншими структурами. Запропоноване нами структурування основних норм може бути використане в рамках рецепції і розвитку реляційної техніки і експертного стилю опрацювання правової справи.

Ключові слова: основні норми, правообґрунтовальні і правозаперечні норми, історико-структурний аналіз, фундація, негація, абсолютне і відносне заперечення.

LAW-JUSTIFYING AND LAW-NEGATING NORMS: HISTORY AND STRUCTURE

UDC 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2023-7.09>

ANATOLII PAVLIUK

PhD, Assistant Professor, Department of Theory of Law and Human Rights

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

a.pavliuk@chnu.edu.com

ORCID 0009 0006 8166 888X

Abstract. The article under studies deals with the issue of specific structuring of law-justifying and law-negating norms in terms of historical-critical aspect. In other words, it describes the structure of the so-called basic legal norms (the norms that can either justify or negate recovery claims).

The purpose of the article is to improve the structure of law-justifying and law-negating norms. In order to achieve the goal, it is necessary to fulfill the two tasks: first, to outline the history of the division of substantive-legal norms into law-justifying and law-negating ones, and second, to specify the structure of the three types of basic norms in terms of their historical-critical and dogmatic-critical interpretations.

The article claims that the concept of basic norms (known implicitly to Roman lawyers) was explicated in the second half of the XIX century by B. Windscheid, as well as was applied in the German Civil Code. The absence of a legal definition for the concept of basic norms in the Ukrainian Civil Code or any other regulatory acts is not an obstacle to the use of this concept in the Ukrainian legal culture.

The following elementary structure of a basic norm has been regarded in the article: $A \rightarrow Ch B$, where A stands for the conditions for applying the norm, B means the content of the norm, i.e. the legal consequence, Ch means the nature of the legal norm, i.e. the nature of the relevant subjective right. In this structure, the sub-elements of A are α, β, γ , where α stands for law-justifying conditions of law, β means absolute law-negating conditions, and γ means relative law-negating conditions. The sub-elements of Ch are F, N, F_a, N_a, F_r, N_r , whereby F stands for the foundation of a subjective right, N – for the negation of such a right, the r index is relational (relative), and the a index is absolute. The logical constants read: $\rightarrow$ – “if ..., then ...” (implication), $\wedge$ – “and” (conjunction), $\neg$ – “not” (negation of classical statement logic). It is proposed to structure basic legal norms as follows: a law-justifying norm may be reflected through three structures: (1) $\alpha \rightarrow F B$; (2) $\alpha \wedge \neg \beta \wedge \neg \gamma \rightarrow F_a B$; (3) $\alpha \wedge \neg \beta \wedge \gamma \rightarrow F_r B$. Absolute law-negating norms will have the following structure: (4) $\alpha \wedge \beta \rightarrow N_a B$, whereas relative law-negating norms will look like: (5) $\alpha \wedge \neg \beta \wedge \gamma \rightarrow N_r B$.

These formulas may be interpreted in the following way: law-justifying norms: (1) if the law-justifying conditions are fulfilled, the subjective right is deemed as justified; (2) if the law-justifying conditions are fulfilled, while the absolute and relative law-negating conditions are not fulfilled, the subjective right is deemed as absolutely justified; (3) if the law-justifying conditions are fulfilled, the absolute law-negating conditions are not fulfilled, and the relative law-negating conditions are also fulfilled, the subjective right is deemed as relatively justified. Absolute law-negating norms: (4) if both law-justifying, absolute and relative law-negating conditions are fulfilled, the subjective right is deemed as absolutely negated. Relative law-negating norms: (5) if the law-justifying conditions are fulfilled, the absolute law-negating conditions are not fulfilled, and the relative law-negating conditions are also fulfilled, the subjective right is deemed as relatively negated. It is essential that (3) and (5) are different interpretations of the same norm. This means that relative negation is at the same time a relative justification of the norm.

The article takes into account the fact that the relations between different forms of justification and negation are similar to those between alethic modalities in Clarence Lewis' S5 system (necessity, possibility), supplemented by the concept of randomness: the relations between F_a, N_a and F_r or N_r are of a contrary nature, whereas the relations between F and N_a are of a contradictory nature, etc. It is of primary importance that the above-proposed formula is most efficient for structuring basic norms, since it relies on the concepts of justification and negation, as well as relativity and absoluteness. Its advantage is its relative simplicity compared to other structures. The structuring of basic norms, proposed in the article, can be applied within the framework of the reception and development of relational technique and the expertise style of processing a legal case.

Key words: basic norms, law-justifying and law-negating norms, historical-structural analysis, justification, negation, absolute and relative negation.

Одним із наслідків поділу права як нормативної системи на матеріальне і процесуальне право є матеріально-правова теорія основних норм, до яких зараховують правообґрунтовальні та

правозаперечні норми. Ця теорія має тісне відношення до юридичної методології і/або теорії юридичної аргументації, предметом яких є або може бути реалізація згаданих норм. Правильне застосування основних норм потребує належної уваги до питань аналітичного, нормативного та емпіричного характеру, які при цьому виникають. Пошук відповідей на них, який розпочали і ведуть українські юристи в поточному і принаймні минулому чи позаминулому десятиліттях, далекий від завершення. Все це дозволяє стверджувати, що сприяння рецепції в Україні ідеї основних норм, яка виникає у своєрідній формі ще у Стародавньому Римі, становить *актуальну тему* для дослідження.

Дослідження питання про історію виникнення поняття основних норм в Україні є доволі добре представленим такими вченими-юристами, як В.В. Трутень, В.Г. Савчук, О.Г. Степенюк, Р.М. Корнута та ін. Наші попередні публікації, які стосуються поняття матеріально-правового відведення, або абсолютних правозаперечних норм (наприклад, [1; 2; 3; 4]), також містять історико-критичні пасажі. Що стосується питання про структуру основних норм, то ті самі автори, як правило, вдаються до розгляду і цього питання.

Цікаво відзначити, що проблема основних норм була відома і Є. Ерліху, який в «Юридичній логіці» (1917–1918) [5; 6] писав, що «те, що правоположення говорить про передумови правового захисту й вид нападу, є результатом зважування інтересів, яке спершу показує авторові правоположення, що інтерес, який вимагає захисту, потрібно оцінювати, згідно з його обґрунтуванням і його змістом, вище, ніж інтерес, який спонукав іншу сторону до нападу. Якщо в правоположенні відмовляють інтересу в захисті тим, що задовольняється відведення (Einwendung) або заперечення (Einrede), то це тому, що інтерес нападника оцінюється вище» [6, с. 187]. Тут прямо згадуються абсолютні і відносні заперечення. Є. Ерліх згадує також і третій вид основних норм – правіжні норми (Anspruch) [6, с. 10]). Ці міркування Є. Ерліха не пройшли й повз увагу Ш. Фогля, автора фундаментальної роботи «Соціальна законодавча політика, вільне правознаходження і соціологічна правова наука у Євгена Ерліха» (2003) [7], який відзначає, що Є. Ерліх пропонує таку структуру «матеріально-правового правоположення, яке містить норму для вирішення»: 1) гідний захисту інтерес, 2) передумови гідності захисту, 3) напад, який повинен відвертатися, 4) вид і обсяг правового захисту [7, с. 262]. Відповідний перелік можна розуміти так, що в пп. 1, 2 і 4 йдеться про елементи правообґрунтувальних норм, а в пп. 1, 3 і 4 – про елементи правозаперечних норм.

Відкритим питанням залишається питання про оптимальнішу формалізацію структури основних норм та про відповідну їй інтерпретацію. Методом, який дозволить вирішити це питання, є метод формалізації-інтерпретації певного історико-критичного матеріалу.

Мета статті – оптимізація структури правообґрунтувальних і правозаперечних норм. Така мета конкретизується в двох завданнях: по-перше, в окресленні історії виникнення поділу матеріально-правових норм на правообґрунтувальні і правозаперечні норми, по-друге, в уточненні структури трьох типів основних норм, а також в її історико- і догматично-критичній інтерпретації.

1. Поділ норм на три типи залежно від того, як здійснюється обґрунтування чи заперечення відповідного позову був відомий і римським юристам, які розрізняли позов і два типи заперечення (actio, exsertio: захист і заперечення). Особливістю такого розрізнення було те, що воно ґрунтувалося на єдиному понятті права, тобто визнавало, якщо можна так сказати, поділ права на матеріальне і процесуальне право не експліцитно, а імпліцитно. Так виникає проблема експліцитного поділу, яка вирішується в різних країнах у різний час і, можливо, по-різному. В Німеччині остаточний поділ права на матеріальне і процесуальне право відбувається тільки у середині XIX століття, коли Б. Віндшайд опублікував свою монографію «Акцію римського цивільного права з погляду сучасного римського права» (1856) [9]. Сенс цієї монографії якраз і можна звести до експлікації в римському позові (actio, див. заголовок монографії Б. Віндшайда) матеріально- і процесуально-правового складників, які у сучасному праві можуть існувати окремо. Б. Віндшайд називає матеріально-правовий складник правезем (нім. Anspruch, англ. claim), а процесуально-правовий – позовом (Klage). Так в історії сучасної теорії норм був зроблений перший крок до розрізнення правообґрунтувальних і правозаперечних норм. Ідея правіжних норм свідома не була запозичена в Україні, а тому в контексті вітчизняного права краще їх називати інакше, а саме правообґрунтувальними нормами.

Б. Віндшайд робить і другий крок, коли він у своєму «Підручнику з пандектного права» поряд з правезем аналізує і поняття заперечень, приділяючи особливу увагу так званім ексцепціям, які можна

називати відносними правозаперечними нормами [10, с. 182–202, 202–216]. У підручнику Віндшайда можна знайти і відповідь на питання про абсолютні правозаперечні норми, які ми раніше пропонували називати (матеріально-правовими) відведеннями, проте з часом дійшли думки, що краще користуватися першим терміном, оскільки його, на наш погляд, інтуїтивно і дискурсивно легше сприймати як тими, хто визнає теорію основних норм, так і тими, хто її не визнає.

Б. Віндшайд був одним із авторів німецького Цивільного кодексу, який інколи називають «маленьким Віндшайдом», оскільки його структура і певною мірою зміст нагадують структуру згаданого вище підручника з пандектного права. Важливо, що німецький Цивільний кодекс використовує поділ норм на правообґрунтувальні та абсолютні і відносні правозаперечні норми. Йдеться відповідно про терміни «Anspruch», «Einwendung» і «Einrede»: наприклад, правіж визначається в § 194 як право вимагати від іншої особи дії або утримання від дії тощо. Це свідчить, що ідея основних норм у Німеччині має не тільки доктринальний, але й легальний характер, причому зрозуміло, вони тісно переплітаються.

Так, ідея відносних заперечень – відносним запереченням є, наприклад, посилення на позовну давність (у Німеччині буквально на «правіжну давність») ґрунтується на ідеї Б. Віндшайда про гальмування суб'єктивного права [10, с. 202–203]. Вважається, якщо говорити узагальнено, що таке право може бути дійсним, проте примусово нездійсненим, тобто таким, до якого не можна застосувати державний примус. Право при цьому залишається юридично дійсним. Відносні матеріально-правові заперечення можуть бути тимчасовими (наприклад, заперечення щодо одночасного виконання зустрічних зобов'язань) або постійними (вже згадана позовна давність).

Абсолютний характер іншого типу заперечень проявляється в тому, що наявні певні елементи фактичного складу норми, які не дозволяють виникнути суб'єктивному праву або його припиняють, якщо вони раніше виникли. В першому випадку йдеться, наприклад, про умови нікчемності правочину, а в другому, наприклад, про припинення зобов'язання належним виконанням. Суб'єктивне право в такому разі є недійсним.

Правіжна, чи правообґрунтувальна норма містить умови, які дозволяють виникнути дійсному суб'єктивному праву. У випадку, якщо відсутні і абсолютні, і відносні заперечення, таке право є водночас і дійсним, і здійсненим. Якщо наявні абсолютні заперечення, то суб'єктивне право є або стане недійсним, а якщо відносні, то таке право буде дійсним, проте нездійсненим.

Імпліцитно все сказане вище про німецьке право стосується і українського права, оскільки в ньому відповідні норми виконують об'єктивно ті самі функції, а саме або функцію обґрунтування, або функцію заперечення суб'єктивного права. Згадані вище зусилля українських юристів, які визнають поняття основних норм, проте не можуть опиратися на легальний поділ основних норм на три типи, як це має місце в Німеччині, заслуговують на підтримку, яку легше надати, якщо теорія основних норм буде викладена не з погляду важливих подій, які мали місце в історії, а під кутом оптимізації їхньої структури. При цьому варто в історико-порівняльному контексті використовувати не буквально перекази відповідних термінів, а в загальному методологічному вжитку слід надати перевагу винесеним у заголовок термінам.

2. В українській юридичній літературі є поняття правіжного складу, яке вводить В.В. Трутень у статті «Правіжний склад і принцип матеріальної експертизи» (2012) [11], запозичуючи його із німецької теорії норм. Під правіжним складом пропонується розуміти «з формального боку, порядок аналізування характеру відповідної цивільно-правової норми, зі змістовного – це порядок аналізування умов застосування відповідних основних норм цивільного права в рамках цілісної (логічної) норми цивільного права» [11, с. 284–285]. Такий підхід можна взяти за основу для оптимізації структури основних норм, проте він потребує деякого корегування. Так, варто говорити не про «правіжний склад», а в теорії норми просто про «фактичний склад», а в теорії юридичної методології і/або теорії юридичної аргументації – про «оптимальний порядок аргументації». Крім того, потрібно аналізувати не тільки характер, але й умови застосування основної норми і, можливо, так званий зміст такої норми (схема аргументації С. Тулміна [12, с. 108–124]).

Керуючись зазначеною ідеєю «правіжного складу», ми раніше докладно розглянули питання про абсолютні правозаперечні норми (називаючи їх переважно відведеннями), причому дійшли такого висновку: у суб'єктивному сенсі відведення – це міра юридично неможливої поведінки квазіуправленої особи або міра юридично можливої поведінки квазізобов'язаної особи, яка характеризується

недійсністю відповідного права вимоги; в об'єктивному сенсі матеріально-правове відведення – це одна з основних норм матеріального права, яка узагальнює інститути перешкоди для виникнення суб'єктивного права вимоги та інститути припинення існування суб'єктивного права вимоги [13, с. 5]. Таке загальне розуміння уточнюється за допомогою поняття апелятива (звернення з вимогою, незалежно від юридичної обґрунтованості такого звернення).

Запропонований підхід виявляється доволі складним, а тому в цій статті ми маємо намір його оптимізувати, а саме уніфікувати і спростити, а також розширити аналіз структури абсолютних правозаперечних норм за рахунок двох типів норм, що залишилися.

Так, можна абстрагуватися від поняття міри юридично неможливої поведінки квазіуправленої особи або міри юридично можливої поведінки квазізобов'язаної особи. Для належного аналізу досить поняття недійсності відповідного права вимоги. Зайвим може видаватися і поняття апелятива тощо. Врешті-решт, для подальшого аналізу ми тепер об'єднаємо суб'єктивне і об'єктивне поняття основних норм, причому перший аспект буде стосуватися юридичної методології і/або теорії юридичної аргументації, а другий – теорії норм.

Спочатку варто навести загальні положення для нової редакції теорії абсолютних правозаперечних норм, розширеної до теорії основних норм.

Так, вище ми користувалися поняттями дійсності, здійсненності тощо, які є перекладами відповідних німецьких термінів, і активно використовуються в юридичній методології і нормативних текстах. Проте такий підхід не є єдино можливим, а тому можна його деякою мірою уточнити.

В основі наших міркувань лежав і буде далі використовуватися (уявний) логічний, або модальний (алетичний і деонтичний) шестикутник [14, с. 175, 177, 181], якому ми запропонуємо нову інтерпретацію. Потрібно врахувати, що алетичний шестикутник ілюструє відношення між поняттями необхідності, можливості, випадковості та їхніми запереченнями, деонтичний шестикутник – відношення між зобов'язальними, заборонними і так званими контингентними нормами, тобто абсолютними дозвільними нормами, і їхніми запереченнями. Ці шестикутники синтаксично тотожні, тобто відношення між алетичними і деонтичними модальностями є аналогічними. Ніщо не заважає запропонувати й інші аналогічні інтерпретації. Так, раніше ми використовували шестикутник (без усталеної назви) для візуалізації відношень між основними нормами, з одного боку, і для ілюстрування відношення між такими модальними характеристиками, як дійсність, здійсненність тощо суб'єктивного права, і їхніми запереченнями.

Тепер ми підійдемо до справи з іншого, а саме аргументативного боку, і введемо такі поняття, як: фундація і негація, причому кожний із різновидів поділимо на абсолютну і відносну відповідно фундацію і негацію. Водночас ми, на відміну, наприклад, від Б. Віндшайда, в частині заперечення зробимо акцент не на екцепції, а на негації, тобто тільки останній термін будемо вживати узагальнено.

Так, можна побудувати наступний уявний шестикутник, який ми будемо називати «аргументативним», використовуючи такі символи для позначення відповідних термінів: індекс r – релятивний, індекс a – абсолютний, F – фундація, F_r – релятивна фундація, F_a – абсолютна фундація, N – негація, N_r – відносна негація, N_a – абсолютна негація. Крім того, ще одним терміном, який для символізації викликає часто-густо труднощі, у нас буде складний термін $F_a \vee N_a$, де $\vee$ означає і/або (невиключна диз'юнкція).

Відповідні терміни можна зобразити тепер так:

$$F_a \vee N_a$$

F_a	N_a
F	N

$$F_r = N_r$$

Відповідні відношення між наведеними символами будуть аналогічними, наприклад, відношенням у рамках деонтичного шестикутника, або частково в рамках логічного квадрата тощо. Так, відношення між F_a, N_a і F_r чи N_r будуть контрарними, між F і N_a – контрадикторними тощо. Відношення між запропонованими нами термінами аналогічні відношенням між алетичними модальностями у системі S5 Кларенса Льюїса (з відповідним розширенням) [17, с. 137–157], тобто між такими модальностями, як необхідність, можливість і випадковість (контингентність).

У сучасній теорії норм прийнято виділяти у структурі правової норми умови застосування, зміст, характер і суб'єкта норми. Для наших цілей структурування основних норм можна абстрагуватися від

взяття до уваги у структурі основної норми суб'єкта і залишити тільки три елементи, а також звернути увагу на гіпотетичну форму правової норми, яку ми позначимо символом $\rightarrow$ («якщо ..., то ...», імплікація). Отже, елементарна структура основної правової норми буде такою: $A \rightarrow Ch B$, де A означає умови застосування норми, B – зміст норми, тобто правовий наслідок як такий, Ch – характер правової норми, тобто характер відповідного суб'єктивного права.

Крім того, α означає правообґрунтовальні умови, β – абсолютні правозаперечні умови, γ – відносні правозаперечні умови. $\wedge$ читається «і» (кон'юнкція), $\neg$ – «не» (заперечення класичної логіки висловлювань).

Тепер можна структурувати основні правові норми так:

Правообґрунтовальна норма може мати три структури:

$$(1) \alpha \rightarrow F B$$

$$(2) \alpha \wedge \neg \beta \wedge \neg \gamma \rightarrow F_a B$$

$$(3) \alpha \wedge \neg \beta \wedge \gamma \rightarrow F_r B$$

Абсолютні правозаперечні норми будуть мати таку структуру:

$$(4) \alpha \wedge \beta \rightarrow N_a B,$$

релятивні таку:

$$(5) \alpha \wedge \neg \beta \wedge \gamma \rightarrow N_r B.$$

Можна запропонувати таку нову інтерпретацію зазначених формул:

Правообґрунтовальні норми:

(1) Якщо виконані правообґрунтовальні умови, то суб'єктивне право обґрунтоване.

(2) Якщо виконані правообґрунтовальні умови, а абсолютні і відносні правозаперечні умови не виконані, то суб'єктивне право обґрунтоване абсолютно.

(3) Якщо виконані правообґрунтовальні умови, абсолютні правозаперечні умови не виконані, проте виконані відносні правозаперечні умови, то суб'єктивне право обґрунтоване відносно.

Абсолютні правозаперечні норми:

(4) Якщо виконані правообґрунтовальні умови, проте виконані і абсолютні правозаперечні умови, то суб'єктивне право заперечене абсолютно.

Відносні правозаперечні норми:

(5) Якщо виконані правообґрунтовальні умови, абсолютні правозаперечні умови не виконані, проте виконані відносні правозаперечні умови, то суб'єктивне право заперечене відносно. Відзначимо, що (3) і (5) – це різні інтерпретації однієї і тієї ж норми. Це означає, що відносне заперечення є водночас відносним обґрунтуванням норми.

Якщо перейти від теорії основних норм до, наприклад, теорії юридичної аргументації, то викладене вище буде мати значення в рамках так званої реляційної техніки або в рамках експертного чи судового стилів опрацювання правової справи. В реляційній техніці і в експертному стилі велике значення має поняття конклюдивності [20, с. 353, 355], тобто обґрунтованості як такої вимог кредитора. В нашій структуризації схема (1) потрібна якраз для пояснення цього поняття: в процесі аргументації спочатку можна і доречно обґрунтувати тільки виникнення права без аналізу будь-яких заперечень. Аналіз заперечень буде відбуватися на наступному етапі аргументації, причому у судовому процесі допустимі репліки, дупліки тощо.

Схема (2) потрібна для того, що продемонструвати ідеальне завершення судового спору з погляду кредитора (позивача), а схема (3) навряд чи може його задовольнити. Це пояснюється тим, що схема (3) насправді є не обґрунтуванням, а відносним запереченням (схема (5)).

В експертному стилі послідовний аналіз правообґрунтовальних, абсолютних і відносних правозаперечних норм є планом побудови експертного висновку. В такому разі запропонований аналіз може мати дидактичне значення в процесі навчання студентів-юристів.

Таким чином, відоме імпліцитно ще римським юристам поняття основних норм було експліковане в другій половині XIX століття Б. Віндшайдом та знайшло своє закріплення в німецькому Цивільному кодексі. Відсутність в українському ЦК чи іншому нормативному акті легального закріплення поняття основних норм не є перешкодою для використання цього поняття в українській правовій культурі.

Для структурування основних норм оптимальнішою є запропонована нами вище структура, яка будується на основі понять фундації і негації, а також релятивності (відносності) й абсолютності. Її

перевагою є відносна простота порівняно з іншими структурами. Запропоноване нами структурування основних норм може бути використане в рамках рецепції і розвитку реляційної техніки і експертного стилю опрацювання правової справи.

Подальший аналіз основних норм можливий передусім завдяки зверненню до використання при цьому субстанціональної схеми аргументації С. Тулміна. Можна сподіватися, що в такому разі вдасться, наприклад, адекватніше передати особливості розуміння Є. Ерліхом поняття основних норм, яке повинно ґрунтуватися, якщо врахувати пафос його критики юридичної логіки, не на дедуктивній основі.

REFERENCES

1. Pavlyuk A.G. "Talent manifestation of will" by E. Ehrlich from the point of view of the theory of civil-law diversion. Ehrlich collection. Jurist. FC Chernivtsi. National University named after Yu. Fedkovich. Vol. 6: Materials of reports and performances of the participants of the international science and theory conf. "Yugen Ehrlich's concept of "living law" and modern problems of jurisprudence" (September 27–29, 2012, Chernivtsi). Chernivtsi, 2012. P. 120–122.
2. Pavlyuk A.G. S5 as a modal-logical basis of the theory of civil-law deduction. Materials of the 4th International Scientific and Practical Conference "Logic and Law" (Kharkiv, May 11, 2012) / Scientific editor: Dr. Philos. Sciences, Prof. O.M. Yurkevich. Kharkiv, 2012. P. 117–119.
3. Pavlyuk A.G. The concept of diversion, which prevents the emergence of a civil subjective right to a creditor's claim. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University*. Issue 636: *Jurisprudence*. 2012. Pp. 79–82.
4. Pavlyuk A.G. The concept of withdrawal, which terminates the civil subjective right of the creditor's claim that arose earlier. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University*. Issue 644: *Jurisprudence*. 2013. Pp. 92–95.
5. Ehrlich E. Die juristische Logik. Archiv für die civilistische Praxis. 1917. 115. S. 125–439.
6. Ehrlich E. Die juristische Logik. Tübingen: Mohr, 1918. VII, 337 S.
7. Vogl S. Soziale Gesetzgebungspolitik, freie Rechtsfindung und soziologische Rechtswissenschaft bei Eugen Ehrlich. Baden-Baden: Nomos-Verl.-Ges., 2003. 396 S.
8. Katko P. Bürgerliches Recht: schnell erfaßt. Berlin [u.a.]: Springer, 2006. 323 S.
9. Windscheid B. Die Actio des römischen Civilrechts, vom Standpunkte des heutigen Rechts. B. Düsseldorf: Buddeus, 1856. IV, 238 S.
10. Windscheid B. Lehrbuch des Pandektenrechts. Bd. 1. 9. Aufl., unter vergleichender Darst. des dt. bürgerlichen Rechts bearb. von Theodor Kipp, (der Neubearb. 2., verb. und verm. Aufl.). Frankfurt am Main: Rütten & Loenig, 1906. XX, 1256 S.
11. Truten V.V. Valid composition and principle of material examination. *Philosophy of law and general theory of law*. 2012. No. 2. P. 277–287.
12. Alexy R. Theorie der juristischen Argumentation. Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991. 435 S.
13. Pavlyuk A.G. Substantive and legal deduction: normative constitution and methodological significance: autoref. thesis ... candidate legal of science: 12.00.12. Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov. Khmelnytskyi, 2019. 20 p.
14. Joerden J.C. Logik im Recht. Grundlagen und Anwendungsbeispiele. 3., überarbeitete und ergänzte Auflage. Berlin: Springer, 2018. XXIV, 371 S.
15. Rückert J. Abwägung – die juristische Karriere eines unjuristischen Begriffs oder: Normenstrenge und Abwägung im Funktionswandel. *JuristenZeitung*. 2011. № 19. P. 913–923.
16. Subsumtion: Schlüsselbegriff der juristischen Methodenlehre / G. Gabriel, R. Gröschner. Tübingen: Mohr Siebeck, 2012. VIII, 468 S.
17. Pavčnik M. Juristisches Verstehen und Entscheiden: vom Lebenssachverhalt zur Rechtsentscheidung; ein Beitrag zur Argumentation im Recht. Wien: Springer, 1993. X, 182 S.
18. Rühthers B. Rechtstheorie und Juristische Methodenlehre. 12., überarbeitete Auflage. München: C.H. Beck, 2022. XXVIII, 627 S.
19. Stück H. Subsumtion und Abwägung. ARSP: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. *Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*. 1998. Vol. 84. № 3. 405–419.
20. Fischer C. Topoi verdeckter Rechtsfortbildungen im Zivilrecht. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007. XXVI, 611 S.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Павлюк А.Г. «Мовчазне волевиявлення» Є. Ерліха з погляду теорії цивільно-правового відведення. *Ерліхівський збірник*. Юрид. ф-т Чернів. нац. ун-ту ім. Ю. Федьковича. Вип. 6: Матеріали доповідей та виступів учасників міжн. наук.-теор. конф. «Концепція «живого права» Євгена Ерліха та сучасні проблеми правопізнання» (27–29 вересня 2012 р., Чернівці). Чернівці, 2012. С. 120–122.
2. Павлюк А.Г. S5 як модально-логічна основа теорії цивільно-правового відведення. *Логіка і право* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 11 травня 2012 р.) / Науковий редактор: д-р філос. наук, проф. О.М. Юркевич. Харків, 2012. С. 117–119.

3. Павлюк А.Г. Поняття відведення, яке перешкоджає виникненню цивільного суб'єктивного права вимоги кредитора. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Випуск 636: *Правознавство*. 2012. С. 79–82.
4. Павлюк А.Г. Поняття відведення, яке припиняє цивільне суб'єктивне право вимоги кредитора, що раніше виникло. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Випуск 644: *Правознавство*. 2013. С. 92–95.
5. Ehrlich E. Die juristische Logik. *Archiv für die civilistische Praxis*. 1917. 115. S. 125–439.
6. Ehrlich E. Die juristische Logik. Tübingen : Mohr, 1918. VII, 337 S.
7. Vogl S. Soziale Gesetzgebungspolitik, freie Rechtsfindung und soziologische Rechtswissenschaft bei Eugen Ehrlich. Baden-Baden : Nomos-Verl.-Ges., 2003. 396 S.
8. Katko P. Bürgerliches Recht : schnell erfaßt. Berlin [u.a.] : Springer, 2006. 323 S.
9. Windscheid B. Die Actio des römischen Civilrechts, vom Standpunkte des heutigen Rechts. B. Düsseldorf : Buddeus, 1856. IV, 238 S.
10. Windscheid B. Lehrbuch des Pandektenrechts. Bd. 1. 9. Aufl., unter vergleichender Darst. des dt. bürgerlichen Rechts bearb. von Theodor Kipp, (der Neubearb. 2., verb. und verm. Aufl.). Frankfurt am Main : Rütten & Loenig, 1906. XX, 1256 S.
11. Трутенъ В.В. Правіжний склад та принцип матеріальної експертизи. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 277–287.
12. Alexy R. Theorie der juristischen Argumentation. Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1991. 435 S.
13. Павлюк А.Г. Матеріально-правове відведення: нормативне конституювання та методологічне значення : автореф. дис. ... канд. юр. наук. : 12.00.12. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2019. 20 с.
14. Joerden J.C. Logik im Recht. Grundlagen und Anwendungsbeispiele. 3., überarbeitete und ergänzte Auflage. Berlin : Springer, 2018. XXIV, 371 S.
15. Rückert J. Abwägung – die juristische Karriere eines unjuristischen Begriffs oder: Normenstrenge und Abwägung im Funktionswandel. *JuristenZeitung*. 2011. № 19. P. 913–923.
16. Subsumtion : Schlüsselbegriff der juristischen Methodenlehre / G. Gabriel, R. Gröschner. Tübingen : Mohr Siebeck, 2012. VIII, 468 S.
17. Pavčnik M. Juristisches Verstehen und Entscheiden : vom Lebenssachverhalt zur Rechtsentscheidung; ein Beitrag zur Argumentation im Recht. Wien : Springer, 1993. X, 182 S.
18. Rütters B. Rechtstheorie und Juristische Methodenlehre. 12., überarbeitete Auflage. München : C.H. Beck, 2022. XXVIII, 627 S.
19. Stück H. Subsumtion und Abwägung. ARSP: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. *Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*. 1998. Vol. 84. № 3. 405–419.
20. Fischer C. Topoi verdeckter Rechtsfortbildungen im Zivilrecht. Tübingen : Mohr Siebeck, 2007. XXVI, 611 S.